IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 02. Noyabr ,2026

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARI

Abrorxonova Kamola Abrorxon qizi
Nizomiy Ganjaviy nomidagi O’zMPU ning
Boshlang’ich ta’lim kafedra mudiri,PhD,professor

Kamoljonova Iroda Niyazjon qizi
Nizomiy Ganjaviy nomidagi O’zMPU ning
Boshlang’ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24202356

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish, matnni ongli, tanqidiy va ifodali tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishning ilmiy-nazariy hamda amaliy asoslari keng yoritilgan. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishda zamonaviy yondashuvlar, matn ustida ishlash bosqichlari hamda xalqaro baholash tadqiqotlari (PIRLS) talablaridan kelib chiqqan holda ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari tahlilqilingan.
Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, matn ustida ishlash, PIRLS, kichik maktab yoshi, pedagogik metodlar, nutqiy faoliyat, tanqidiy tafakkur, interfaol texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье широко освещены научно-теоретические и практические основы развития грамотности чтения у учащихся начальных классов, а также формирования навыков осознанного, критического и выразительного понимания текста. Проанализированы современные подходы к развитию устной и письменной речи детей младшего школьного возраста, этапы работы с текстом, а также пути повышения эффективности образования на основе требований международных исследований по оценке качества чтения (PIRLS).
Ключевые слова: Начальное образование, грамотность чтения (читательская грамотность), работа с текстом, PIRLS, младший школьный возраст, педагогические методы, речевая деятельность, критическое мышление, интерактивные технологии.

Abstract: This article comprehensively highlights the scientific-theoretical and practical foundations of developing reading literacy in primary school students, as well as shaping the skills of conscious, critical, and expressive text comprehension. It analyzes modern approaches to developing oral and written speech in primary school-aged children, stages of working with text, and ways to improve educational effectiveness based on the requirements of international reading literacy assessment studies (PIRLS).
Keywords: Primary education, reading literacy, working with text, PIRLS, primary school age, pedagogical methods, speech activity, critical thinking, interactive technologies.

Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, yosh avlodning ongli va mustaqil fikrlash qobiliyatini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Ta’lim tizimining boshlang‘ich bo‘g‘ini o‘quvchining kelgusi butun o‘qish davri va shaxsiy kamoloti uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi [1]. Bugungi kunda

o‘quvchining har qanday fanni chuqur o‘zlashtirishi, avvalo, uning o‘qish savodxonligi darajasiga, ya’ni o‘qigan matnini to‘g‘ri idrok etishi, uning tagzamiridagi ma’noni tushunishi, tahlil qilishi va undan hayotiy zarur xulosalar chiqarish qobiliyatiga bevosita bog‘liqdir [2]. Xalqaro miqyosda e’tirof etilgan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotlari ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni shunchaki mexanik ravishda harflarga bo‘lib o‘qishi yetarli emasligini, balki uni chuqur anglab yetishi, matn mazmuni yuzasidan mantiqiy fikr yuritishi va olingan axborotni amaliyotda qo‘llay olishi qanchalik muhimligini yaqqol ko‘rsatib berdi [10]. Shu bois, boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning matn ustida ishlash ko‘nikmalarini tubdan takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish bugungi kunning eng dolzarb pedagogik muammolaridan biridir [3].
Pedagogik adabiyotlarda o‘qish savodxonligi tushunchasiga turlicha yondashilsa-da, uning zamirida matnni idrok etish, tushunish, undan foydalanish va u bilan muloqotga kirishish qobiliyati yotadi [6]. Kichik maktab yoshi davri (6–10 yosh) bolaning nutqiy va intellektual salohiyati jadal rivojlanadigan davr bo‘lib, bu bosqichda o‘quvchining lug‘at boyligini oshirish va uni to‘g‘ri fikrlashga o‘rgatish o‘qituvchining bosh vazifasidir [4].
O‘quvchilarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish jarayonini bir necha o‘zaro bog‘liq pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etish maqsadga muvofiq:1. Matnni bosqichma-bosqich tushunish texnologiyalarini qo‘llash: O‘qish jarayonini uch bosqichga — matndan oldingi, matn ustidagi va matndan keyingi ishlarga bo‘lib o‘rganish o‘quvchining diqqatini jamlashga va mazmunni puxta o‘zlashtirishga yordam beradi [5]. Matnni o‘qishdan oldin sarlavha va rasmlar yordamida uning mazmunini taxmin qilish, o‘qish jarayonida noma’lum so‘zlar ustida ishlash va o‘qib bo‘lgach tahliliy savol-javoblar o‘tkazish o‘qish samaradorligini keskin oshiradi.

2. Ochiq va muammoli savollar tizimidan foydalanish: Dars davomida o‘qituvchi faqatgina faktlarni aniqlovchi yopiq savollar bilan cheklanib qolmasdan, "Nima uchun muallif bu voqeani bunday tasvirlagan?", "Qahramonning xatti-harakatiga qanday baho berasiz?", "Agar siz uning o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutar edingiz?" kabi o‘ylantiruvchi savollarni berishi zarur [7]. Bu kabi yondashuv bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.3. Turli xil matn turlari (badiiy, ilmiy-ommabop, axborotiy) bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantirish: Zamonaviy talablarga ko‘ra, o‘quvchilar faqatgina ertak va hikoyalarni emas, balki kundalik hayotda uchraydigan jadval, xarita, e’lon, instruksiya va qisqa maqolalarni ham tushunib o‘qiy olishlari lozim [8]. Bu ularning funksional savodxonligini yuksaltiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, bolaning kitobga bo‘lgan mehrini uyg‘otish, uning tasavvur olamini kengaytirish va mustaqil fikrlashini rag‘batlantirishda o‘qituvchining shaxsiy namunasi va emotsional yondashuvi muhim o‘rin tutadi [9]. O‘qish jarayonida o‘quvchining o‘z fikrini erkin, mantiqiy va izchil bayon eta olishi uning kelgusidagi ijtimoiy moslashuvida ham poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish ularning kelgusidagi barcha fanlarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishi hamda intellektual salohiyatining oshishida hal qiluvchi omil hisoblanadi [1]. Pedagogik jarayonda zamonaviy metodikalar, xalqaro baholash mezonlari (PIRLS) talablari va qiziqarli matnli topshiriqlardan unumli foydalanish o‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga, ularning har tomonlama yetuk shaxs bo‘lib voyaga yetishini ta’minlashga xizmat qiladi [2, 10].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod — O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. — Toshkent: "Sharq", 2017.
2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Shodiyeva Ya., Xudoyberganova M. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: "Nosir", 2022.
3. Mavlonova R., Vohidova N., Rahmonqulova N. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: "O‘qituvchi", 2019.
4. G‘oziyev E. Ontogenetik psixologiya. — Toshkent: "Noshir", 2020.
5. Matchonov S. va boshqalar. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini oshirish texnologiyalari. — Toshkent: "Aloqachi", 2021.
6. Ziyomuhammedov B. Pedagogika — yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: "Abu Ali ibn Sino", 2020.
7. Muslimov N.A. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: "VORIS-PUBLISHING", 2021.
8. Safarova R. va boshqalar. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitish samaradorligini oshirish yo‘llari. Ilmiy-metodik qo‘llanma. — Toshkent: TDPU, 2023.
9. To‘xtaxodjayeva M.H. va boshqalar. Pedagogika. — Toshkent: "Musiqa", 2018. 10. PIRLS xalqaro tadqiqotlari materiallari va metodik tavsiyalari. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash davlat inspeksiyasi. — Toshkent, 2021.